

ΕΜΜΕΤΡΟΣ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΤΟΥ ΕΤΟΥΣ 1758 ΕΚ ΧΙΟΥ

Ἡ κατωτέρω ἐπανεκδομένη ἐκ Χίου χριστιανικὴ ἐπιγραφή ἐδημοσιεύθη τὸ πρῶτον ὑπὸ S. Eitrem ὑπὸ τὸν τίτλον «Eine christliche Inschrift aus Chios» ἐν Christiania Videnskabs-Selskabs Forhandlinger for 1910 (Christiania 1910) ἀρ. 2 (σελίδες 11 μετὰ πίνακος).

Ἐκ τῆς εἰσαγωγῆς τοῦ ἐκδότου συνάγεται ὅτι ἡ ἐπιγραφή ἐδωρήθη μετ' ἄλλων ἀρχαιοτήτων παρὰ τοῦ ἐν Σμύρῃ Προξένου Spiegelthal πρὸς τὸ νορβηγικὸν Πανεπιστήμιον, ἀπέκειτο δὲ κατὰ τὸν χρόνον τῆς δημοσιεύσεως ἐν τῷ Μουσείῳ Τέχνης τῆς νορβηγικῆς πρωτεύουσας. Ὁ λίθος, οὔτινος τὸ ὕψος ἀνέρχεται εἰς 1,10 μ., εἶχε θραυσθῆ εἰς τέσσαρα, ἀλλ' εἶχεν ἀνασυναρμολογηθῆ εἰς ἓν πρὶν νὰ μεταφερθῆ εἰς Νορβηγίαν. Ἡ ἐπιγραφή προωρίζετο, καθὼς παρατηρεῖ ἤδη ὁ ἐκδότης, νὰ τοποθετηθῆ εἰς ἱερὸν χώρον, ἐκ δὲ τοῦ κειμένου συνάγεται καθαρὰ ὅτι πρόκειται περὶ μονῆς ἐν Χίῳ τιμωμένης εἰς τὸ ὄνομα τῆς Θεοτόκου (τῆς περιφίμου Νέας Μονῆς Χίου;). Ἴσως ὅμως νὰ μὴ ἔγινεν ἐντείχισις τῆς, διότι ὁ ἐκδότης δὲν ἀναφέρει τίποτε περὶ σχετικῶν ἰχνῶν ἐπὶ τοῦ λίθου, τοῦ ὁποίου ἡ ὀπισθία πλευρὰ ἔχει ἀφειθῆ ἀκατέργαστος.

Ἡ ὅλη ἐπιγραφή ἀποτελεῖται ἀπὸ πέντε ποιήματα (ἐπιγράμματα), ἕκαστον τῶν ὁποίων φέρει ἰδικήν του ἐπικεφαλίδα, ἐν ἧ ἠδηλοῦται τὸ μέτρον, ὁ χαρακτήρ αὐτοῦ καὶ τὸ πρόσωπον ἐκ μέρους τοῦ ὁποίου λέγεται τρόπον τινὰ τὸ ποίημα. Οὕτω τὸ πρῶτον, «ἐπίγραμμα λαμβικόν» αὐτοκαλούμενον, ἀναφέρεται εἰς τὴν εἰκόνα τῆς Παναγίας τὴν σταλεῖσαν πρὸς προστασίαν τοῦ πληθυσμοῦ τῆς νήσου, παριστάνεται δ' ὁμιλοῦσα ἐν αὐτῷ ἡ εἰκὼν. Εἰς τὸ πρῶτον τοῦτο ἐπίγραμμα συνάπτονται τὰ ἐπόμενα. Ἀφοῦ ὁ ποιητὴς παρουσίασε τὴν εἰκόνα νὰ ὀμιλῆ, εἰσάγει διὰ τοῦ δευτέρου, συντεταγμένου εἰς ἠρωϊκὸν ἑξάμετρον, τὸ ἴδιον τὸ εἰκονιζόμενον πρόσωπον. Ἐδῶ ἡ Παναγία καλεῖ ὑπὸ τὴν σκέπην τῆς εἰκόνης τῆς τοὺς χειμαζομένους Χίους διὰ νὰ εὗρουν παντοειδῆ βοήθειαν, προστασίαν, πρὸς δὲ καὶ στοργὴν ἐκ μέρους τοῦ Υἱοῦ τῆς, τοῦ καὶ νεκροὺς ἀνιστῶντος. Τὴν κατάνυξιν, ἣν ἐνέπνευσαν εἰς τὸν ποιητὴν οἱ φιλόπρωποι λόγοι τῆς Θεομητορος, ἐκφράζει οὗτος εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ εἰς ἐλεγειακὸν μέτρον συντεταγμένου τρίτου ἐπιγράμματος λαμβάνων ἀφορμὴν νὰ καλέσῃ τοὺς Χίους εἰς ἰκεσίαν τοῦ Θεοῦ καὶ ἀνάθεσιν «ἀρίστης δέλτου» τ. ἔ. τῆς περὶ ἧς ὁ λόγος ἐπιγραφῆς, πρὸς τιμὴν τῆς Παναγίας. Ἀκολουθεῖ τὸ τέταρτον ἐπί-

γραμμά ἀποτελοῦν «τῆς οἰκοδομῆς ὑπόμνημα» εἰς ἠρωϊκὸν ἐξάμετρον. Τοῦτο ἀναφέρεται εἰς τὴν ἀνακαίνισιν τῆς ἐν Χίῳ Μονῆς, δι' ἣν προωρίζετο ἡ ἐπιγραφὴ, γενομένη ἐπὶ ἀρχιερέως Διονυσίου ὑπὸ τοῦ Προηγούμενου τῆς Μονῆς τῶν Ἰβήρων Ἡσαΐου. Εἰς τὸ τελευταῖον εἰς ἱαμβικὸν μέτρον πεποιημένον ἐπίγραμμα εἰσάγονται ὁμιλοῦντες οἱ προσκυνηταί, οἵτινες ἐκφράζουσι τὴν ταπεινώσιν των πρὸς τὴν Θεοτόκον καὶ τὴν ἐλπίδα ὅτι διὰ τῶν παρακλήσεων αὐτῆς παρὰ τῷ Υἱῷ της θ' ἀπαλλαγοῦν τῶν δεινῶν, τὰ ὅποια τοὺς μαστίζουσι (λιμῶν, ἀνομβριῶν, σεισμῶν κτλ.).

Ποία ἀφορμὴ προεκάλεσε τὴν σύνθεσιν τῶν ἐπιγραμμάτων τούτων καὶ τὴν χάραξιν αὐτῶν ἐπὶ τοῦ λίθου; Ἐκ τοῦ τετάρτου ἐπιγράμματος συνάγεται ὅτι ἡ ἀποστολὴ τῆς εἰκόνης συνδεδυάσθη πρὸς ἀνακαίνισιν τῆς Μονῆς. Ἐν δὲ τῷ πέμπτῳ ὁ ποιητὴς παριστάνει τοὺς κατοίκους τῆς νήσου προσερχομένους ἀθρόους ἵνα τύχουν τῆς προστασίας τῆς Θεομήτορος ἐκ τῶν μαστιζόντων αὐτοὺς δεινῶν. Φαίνεται λοιπὸν ὅτι ἡ σεισμόπληκτος Χίος, ἣτις καὶ κατὰ τοὺς νεωτάτους χρόνους (1881) ἐγνώρισε τὰς ἐκ σεισμῶν καταστροφάς, ἐμαστίζετο καὶ κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ὑπὸ σεισμῶν, τὴν ἐκ τῶν ὁποίων συμφορὰν ἐπέτεινον ἀνομβρία, λιμοὶ καὶ νόσοι θανατηφόροι. Ἐκ τῶν σεισμῶν τούτων εἶναι δυνατὸν νὰ ὑπέστη καὶ ἡ περὶ ἧς πρόκειται Μονὴ καταστροφάς, δι' ἣ καὶ παρέστη ἀνάγκη ἀνακαίνισεώς της, τὴν ὁποίαν — ἴσως ἐπειδὴ οἱ κάτοικοι λόγῳ τῶν συμφορῶν δὲν διέθετον τ' ἀπαιτούμενα χρήματα— ἀνέλαβε καὶ ἐξετέλεσεν ἰδίαις δαπάναις ὁ (αὐτόθι διαμένων;) Προηγούμενος τῆς Μονῆς τῶν Ἰβήρων Ἡσαΐας. Κατὰ τὴν ἀνακαίνισιν τῆς Μονῆς ἐστάλη, ἴσως τῇ αἰτήσῃ τοῦ Ἱερομονάχου, εἰκὼν τῆς Θεομήτορος ἐκ τῆς Μονῆς τῶν Ἰβήρων, ἵνα προστατεύσῃ τοὺς δοκιμαζομένους ἐκ τῶν συμφορῶν Χίους. Εἰς ἀνάμνησιν τῶν γεγονότων τούτων ἐποιήθησαν καὶ τὰ ἐν λόγῳ ἐπιγράμματα καὶ ἐχαράχθησαν ἐπὶ λίθου ἵνα συνοδεύσουν τὴν εἰκόνα, εἰς ἣν κατὰ μέγα μέρος ἀναφέρονται.

Ἐκ τῶν ἐπιγραμμάτων τὸ τρίτον, ὡς ἐδηλώθη ἤδη, ἀποτελεῖ παραίνεσιν τοῦ ποιητοῦ πρὸς τοὺς κατοίκους εἰς ἵκεσ' ἂν τοῦ Θεοῦ καὶ ἀνάθεσιν ἐπιγραφῆς πρὸς τμητὴν τῆς Θεοτόκου. Ἐνταῦθα ὁ ποιητὴς ἀποκαλεῖ ἑαυτὸν Πελοποννήσιον (στ. 12α). Εἰς τοῦτο συμφωνεῖ καὶ ἡ ἐν στ. 20 παραδιδομένη σειρὰ συμφώνων ΖΦΡΠΛΠΝΣ, ἐν τῇ ὁποίᾳ πιθανῶς ὑπόκειται Ζαφείριος Πελοποννήσιος¹. Ἀνήκουν ὅμως εἰς τὸν ἴδιον ποιητὴν ὅλα τὰ ἐπιγράμματα; Ἐκ πρώτης ὄψεως ἀποκλίνει κανεὶς εἰς τὴν γνώμην ταύτην, διότι ἡ γλῶσσα καὶ ἡ μετρικὴ ὄλων παρουσιάζει κατὰ τὸ πλεῖστον μεγάλας ἀναλογίας. Ἀλλὰ χαρακτηριστικὸν εἶναι ὅτι τὸ τέ-

¹ ἴσως τὸ Πελοποννήσιος ἀποτελεῖ ἐξαρχαϊσμὸν τοῦ συνήθους τύπου ἐπωνύμου Μορᾶιτης.

ταρτον ρητῶς ἀναφέρει ἐν τῇ ἐπικεφαλίδι ὅτι εἶναι ἔργον τοῦ αὐτοῦ ποιητοῦ, πρῶγμα τὸ ὁποῖον ὑποβάλλει τὴν σκέψιν ὅτι ἐν τῷ λίθῳ ὑπάρχει καὶ ἐπιγράμμα ἄλλου ποιητοῦ. Πράγματι δὲ τὸ τελευταῖον συνοδεύεται ὑπὸ τῆς ἀκολουθίου σειρᾶς γραμμῶν Π'ΗΜΝΘΗ'Α ἧτις δέον ν' ἀναλυθῆ εἰς *ποίημα Ναθαναήλ*¹. Ὅτι ὁ ποιητὴς τοῦ τελευταίου εἶναι διάφορος, πείθει καὶ τὸ γεγονός ὅτι τὸ τέταρτον ἐπιγράμμα διακόπτει τὴν ἐνότητα καὶ ἀκολουθίαν τῶν ἐπιγραμμάτων, διότι ἐνῶ τὰ τρία πρῶτα καὶ τὸ τελευταῖον ἀναφέρονται εἰς τὴν σταλεῖσαν εἰκόνα καὶ δι' ἐν μιᾷ λογικῇ καὶ ἐκ τῶν προτέρων καθωρισμένη ἀκολουθίᾳ, τὸ τέταρτον ἀποτελεῖ ἀπλῶς *ἐπόμνημα* τῆς ἀνακαινίσεως τῆς Μονῆς, δι' ἣν προωρίζετο ἡ εἰκὼν, καὶ ἐλαχίστην ἔχει συνάφειαν πρὸς τὰ λοιπὰ. Ἐτέθη προφανῶς τοῦτο εἰς τὴν θέσιν αὐτὴν διὰ λόγους καθαρῶς ἐξωτερικοῦς ἥτοι διότι ὁ ποιητὴς αὐτοῦ εἶναι ὁ ἴδιος πρὸς τὸν ποιητὴν τῶν προηγουμένων, ἐνῶ ὁ τοῦ τελευταίου εἶναι διάφορος.

Ὡς πρὸς τὸ κείμενον ὡς ἔχει ἐν τῇ ἐπιγραφῇ πρέπει ν' ἀναφερθοῦν τὰ ἑξῆς: Αἱ λέξεις φέρουν τόνους καὶ πνεύματα, ἡ στίξις τηρεῖται (συνήθως μάλιστα χωρίζονται διὰ κόμματος οἱ στίχοι μεταξύ των, δεδομένου ὅτι ἐν ἐκάστη γραμμῇ ἔχουν χαραχθῆ ἀνά δύο στίχοι), μόνον δὲ ποῦ καὶ ποῦ παρουσιάζονται ὀρθογραφικὰ σφάλματα (λ. χ. *τριχόμενοι* ἐν στ. 6α' ἔκειτι ἐν στ. 9α' *φρότην* ἐν στ. 15β κτλ.).

Περὶεργος εἶναι ἡ γλῶσσα τῶν ἐπιγραμμάτων τούτων. Ὁ *Eitremi* ἐτόνισεν ἤδη ὅτι παρεισάγονται διάφορα μόρια (*γε, δε, τε*) διὰ νὰ θεραπευθοῦν ἀνάγκαι τοῦ μέτρου. Οὕτω λ. χ. ἐν στ. 18α: *ἠδέ γε πῆξαντές τ' ἀναθῶμεν* ἐν στ. 21: *Διονυσίῳ Χίου θ'* (πρὸς ἀποφυγὴν τῆς χασμωδίας) *ἱεραρχῶντος μὲν | Ἡσαΐας δ' ὁ θύτης τε κ. ο. κ.* Τοῦτο βεβαίως πρέπει ν' ἀποδοθῆ εἰς τὸ γεγονός ὅτι τὰ μόρια ταῦτα εἶχον χάσει πλέον τὴν ἀξίαν των, ὥστε οἱ ποιηταὶ τῶν ἐπιγραμμάτων τούτων οἵτινες ὁπωσδήποτε εἶχον ἔστω καὶ ἀόριστον ἰδέαν τῆς γλώσσης τῆς ἀρχαίας ἐπικῆς καὶ λυρικῆς ποιήσεως (πάντως καὶ τῆς τῶν ἐπιγραμμάτων) δὲν ἐννόουν τὴν σημασίαν τὴν ὁποίαν εἶχον αὐτὰ εἰς τὴν παλαιότεραν γλῶσσαν, ἀλλὰ τὰ ἐξελάμβανον ὡς πανάκειαν θεραπεύουσαν κάθε ἀδυναμίαν τοῦ μέτρου.

Ἐν μέρει εἰς τὰς δυσκολίας τοῦ μέτρου, ἐν μέρει δὲ καὶ εἰς διάθεσιν πρωτοτυπίας ἢ σφαλερὰν μίμησιν ἀρχαίων ἐν χρήσει εἰς τὴν παλαιὰν ποιῆσιν τύπων, ὀφείλεται καὶ ὁ παντοειδὴς βιασμός τῆς γλώσσης. Ἐν στ. 3α ἀναγινώσκειται π. χ. *ὑμητέραν* ἀντὶ *ὑμετέραν*, ὅπως ἐν στ. 22α τὸ *Ἰβήρων* γίνεται *Ἰβέρων*, διότι ὁ ποιητὴς εἰς τὴν πρώτην περίπτωσιν ἐχειρίζετο μίαν μακρὰν συλλαβὴν, ἐνῶ εἰς τὴν δευτέραν μίαν βραχεῖαν. Ἄξιον προσοχῆς εἶναι ὅτι ἐν στ. 22α, ὅπου τὸ *Ἰβήρων* βραχύνεται εἰς *Ἰβέρων*, τὸ *η*

¹ Τὴν ἀνάγνωσιν ἀμφοτέρων τῶν ἐλλειποφωνηέντων τούτων ὀφείλω εἰς τὸν καθηγητὴν Φ. Κουκουλέν.

τῆς *Τήνον* βραχύνεται εἰς *ι* (*Τίνου*), ἴσως διότι ἡ γραφή καὶ προφορὰ *Τέ-
νον* θὰ καθίστα συνήθη λέξιν σχεδὸν ἀγνώριστον, πρῶγμα τὸ ὅποιον δὲν
συνέβαιεν εἰς τὸν αὐτὸν βαθμὸν μὲ τοὺς τύπους *Ἰβέρων*, *ἐμητέραν*. Ἐν
στ. 27β μεταβάλλεται τὸ *ἴλειον* εἰς *ἴλειον* κατὰ τὰ λοιπὰ εἰς *-ειος* καὶ *-εως*,
πβ. *πλεῖτος πλέως*, τὰ σύνθετα εἰς *-γειος -γεως* κτλ. (Kühner Blass I 404
ἔξ.). Εἰς τὰς ἀνάγκας τοῦ μέτρον ὀφείλεται καὶ ἡ γραφή *πανόλης* (πβ. τὸ
μεταγν. *πανόλεθρος*) ἐν στ. 6α, *ἀδῶωγῆν* ἐν στ. 7β, *πέλλωμεν* ἀντὶ *πέλομεν*
(*ω* ἀντὶ *ο* εἶναι λάθος) ἐν στ. 24α, *Ἀπολον* ἀντὶ *Ἀπολλον*, (ἴσως κατ' ἔσφαλ-
μένην ἀναλογίαν τῶν παλαιῶν *Ἀχιλεύς*, *Ὀδυσσεύς*) ἐν στ. 12α, *προηγό-
μενος* ἀντὶ *προηγούμενος* (κατὰ τὸ *ἀρόμενος* ; ἢ κατ' ἀναλογίαν τοῦ *ἐπι-
μέλομαι-ἐπιμελοῦμαι* ;) ἐν στ. 22α κ. ο. κ.

Ἐπίσης διὰ τὸ μέτρον διατίθενται καὶ ἔδῳ, ὅπως συνέβη συχνὰ
εἰς τὴν ἀρχαῖζουσαν βυζαντινὴν ποίησιν, τὰ δίχρονα πρὸς δὲ καὶ αἱ δί-
φθογοι *αι, οι* ὡς βραχέα ἢ μακρὰ ἀσχέτως πρὸς τὴν παραδεδομένην
ποιότητα αὐτῶν π. χ. *Χῖοι* (ἢ ὀρθογρ. σφάλμα ;)-*δραῖμετε- φίλοι* (παρ'
Ὀμήρω μόνον *φίλε* ἐν ἀρχῇ στίχου) στ. 5α *κατὰφύγον* στ. 6β *κατὰ-
φεύγονσι-πέφῶκα* στ. 7α *ἅπασιν* στ. 8α (ἀλλ' *ἅπασι* στ. 6β) *πάνθ* στ. 10α
ἰδίαῖσι τε δαπάναις (ἐπίδρασις νεοελληνικοῦ τονισμοῦ) στ. 22β *ὦδέ
μοῖ / δῆ-πάρ/οικοῖ / δραῖμετε* στ. 5α *προῦσταμαῖ μοῖο* (ὁ ἠῤῥημένος ἐνε-
στός χάριν τοῦ μέτρον κατὰ τὸν ἀορ. *προῦστην*) στ. 9α κ. ο. κ.

Τῆς τάσεως τῶν ποιητῶν νὰ χρησιμοποιήσουν ποιητικὸν καὶ ἐν γέ-
νει ἀρχαιοπρεπῆ λόγον συνέπεια εἶναι ἡ συστηματικὴ ἀποφυγὴ τοῦ
ρήματος *εἰμί*, ἀντὶ τοῦ ὁποίου μεταχειρίζονται τὰ *πέλω, τελέθω, πέφνκα*,
ἢ χρῆσις τῆς ἰων. καταλήξεως *-η* ἀντὶ *-α* (*κυρήη, εὐσπλαχνήην, Μαρίην*
ἀλλὰ *σεβασμία* ἐν στ. 3β) καὶ τῆς δοτ. πληθ. *-ης* ἀντὶ *-αις* (*ἀμπλακίης,*
ἀνομβρίης) ἀκόμη καὶ εἰς τοὺς ἱαμβικοὺς δωδεκασυλλάβους, εἰς τοὺς ὁποίους
δὲν διστάζει ὁ ἕτερος τούτων νὰ χρησιμοποιῆ καὶ αἰολισμοὺς (πβ. *ἄμες* [*ἄ-
μες* ;] ἐν στ. 24α). Ὅτι βεβαίως εἰς τὰ τοιαῦτα δὲν ἦσαν καλῶς πληροφορη-
μένοι ἀποδεικνύουν τύποι ὡς ἡ αἰτ. *ἄμμας* (στ. 25β) ἀντὶ *ἄμμε* κατὰ τὸ *ἡ-
μᾶς*, ἢ γεν. *μοῖο*, ἢ ἔνεργ. προστ. ἀορ. *ἀπέργασον* (στ. 27β), ἀνακόλουθα ὡς τὸ
ἐν στ. 28 : *μέγιστα παρ' ἐκείνω ἔστι σοι . . . μήτηρ* ὡς *ἔο* (τὸ *μήτηρ* ὡς
ἔο εἶναι προφανῶς ἔξαρχαῖσμος τοῦ νεωτέρου *σά μητέρα του*) τὸ ἀνιλέως
ἀντὶ *ἀνηλεῶς* ἔχει ὡς γνωστὸν παραδοθῆ (πβ. *Κόντον* Γλωσσ. Παρσ. 72).
Ἄλλ' ἰδιαιτέρως χαρακτηριστικὴ διὰ τοὺς ποιητάς μας εἶναι ἡ τάσις των νὰ
μεταβάλλουν τοὺς παραδεδομένους τύπους λέξεων διὰ νὰ τοὺς καθιστοῦν
δῆθεν περισσότερον ἀρχαῖκούς ἢ ποιητικούς. Οὕτως ἡ *σιγή* γίνεται ἐν στ.
12β *σιγῆ* καὶ ἡ *πληγῆ* ἐν στ. 25α *πληγῆ*. Δημιουργικώτερος παρουσιάζε-
ται ὁ πρῶτος ἐν τῇ παραγωγῇ δύο νέων ἐντελῶς οὐσιαστικῶν, *ἀλεκτορίη*
καὶ *ἐδδρσύνη*, τῶν ὁποίων κάμνει ἐπανειλημμένην χρῆσιν ὡς νὰ ἦσαν
«εὐρήματα». Ἄλεκτορίη παράγεται ἐκ τοῦ *ἀλέκτωρ*, ἀνάγεται ἐπομένως

εἰς τὸ ἀλέξω=ἀποκρούω, προστατευώ. *Ἐδδορσύνη* σημαίνει εὐποιία, παράγεται δὲ ἀπὸ τὸ παραδεδομένον ἐνίοτε εἰς τοὺς κώδικας ὑφ' ἓν *ἐδδράω*.

Ὡς πρὸς τὸ μέτρον παρατηρητέον ὅτι δύο ἐκ τῶν δωδεκασυλλάβων τοῦ πρώτου ἱαμβικοῦ ἐπιγράμματος (2α καὶ 2β) δὲν ἔχουν τομὴν (πβ. P. Maas, *Der byz. Zwölfsilber* ἐν *Byz. Zeitschr.* 12[1903] 282):

*Εἰζὼν ἐγὼ πέλω ἀγνῆς, Χῖοι φίλοι,
γεννησάσης πατρὸς Μαρίης τὸν Λόγον,*

Ἡ ἐν τῷ Μουσείῳ Τέχνης τοῦ Ὁσλο ἐπιγραφῆ ἐκ Χίου τοῦ ἔτους 1758.

ἐνῶ οἱ ἄλλοι ἔχουν τομὴν μετὰ τὴν πέμπτην ἢ ἐβδόμην συλλαβὴν.

Ἡ παρὰ τοῖς Βυζαντινοῖς συνήθεια νὰ τελειώη ὁ δωδεκασύλλαβος μὲ παροξύτονον τηρεῖται παντοῦ πλὴν τοῦ στ. 28α:

μέγιστα καὶ γὰρ παρ' ἐκείνῳ ἔστι σοι.

Εἰς τὸ ἥρωικὸν καὶ ἔλεγειακὸν μέτρον ἐσεβάσθη ὁ ποιητὴς κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἦττον τὴν παράδοσιν, ἀν ἐξαίρεση κάνεις τὴν ἀνθαίρετον διάθεσιν τῶν διχρόνων καὶ διφθόγγων *αι, οι*. Ἰδιαιτέραν ἐντύπωσιν κάμνει ἡ ἔλλειψις διαιρέσεως ἐν τῷ πενταμέτρῳ 18β:

εἰς ἀίδιον ἀλεκτορίας κ' ἐνδροσύνης.

Εἶναι φανερόν ὅτι τὰ ἐπιγράμματα ταῦτα δὲν παρουσιάζουν παρὰ μόνον ἱστορικὸν ἐνδιαφέρον. Μ' ὅλα ταῦτα ἡ ἀναδημοσίευσις τῆς ἐπιγραφῆς, ἥτις καὶ ἄλλως εἶναι ἄγνωστος ἐδῶ, ἐπιβάλλεται ὄχι μόνον διότι ἡ ἀρχικὴ ἔκδοσις παρέχει εἰς ἱκανὰ σημεῖα ὄχι ὀρθὰς ἀναγνώσεις, ἀλλὰ καὶ διότι αὕτη ἀποτελεῖ δεῖγμα τῆς καταστάσεως, εἰς ἣν εἶχε περιέλθει ἡ ἀρχαιομάθεια κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους ἕνεκα τῶν δυσμενῶν πολιτικῶν συνθηκῶν. Εἰς τὸ κατωτέρω, ἐπὶ τῇ βίσει τῆς φωτογραφίας τῆς ἐπιγραφῆς, παρεχόμενον κείμενον ἔχουν διορθωθῆ τὰ ὀρθογραφικὰ σφάλματα, ἐφ' ὅσον δὲν προῆλθον ἀπὸ μετρικοὺς λόγους, παρεχόνται ὅμως εἰς τὸ κριτικὸν ὑπόμνημα τὸ ὅποῖον συνοδεύει τὸ κείμενον τόσον αἱ γραφαὶ τοῦ χαρακτοῦ ὅσον καὶ αἱ ἀναγνώσεις τῆς πρώτης ἐκδόσεως.

A. 1. *Ἐπίγραμμα ἱαμβικὸν εἰς τὴν κατὰ τὴν Χίον ἀγίαν εἰκόνα τὴν ἐξ Ἰβήρων μονῆς ἐκ προσώπου τῆς εἰκόνης.*

2. *Εἰκὼν ἐγὼ πέλω ἀγνῆς, Χῖοι φίλοι,
γεννησάσης Πατρὸς Μαρίας τὸν Λόγον,*
3. *σκέπην δ' ἔπεμψε μ' ἐνθάδ' εἰς ἡμητέραν
μονὴν Ἰβήρων ἢ ἄγαν σεβασμία.*

B. 4. *Ἔτερον ἡρωϊκὸν ἐκ προσώπου τῆς Παναγίας, παραινετικὴ ἐπαγγελία.*

5. *Ἔδὲ μοι δῆ, Χῖοι ἠδὲ πάροικοι, δρᾶμετε, φίλοι,
εἰκότι μοῖο· μάτην χθονίοισιν ἔργμασι μὴ γε*
6. *τροχόμενοι δ' ὀλεθρον πανόλης τε περοί . . τε δρᾶσαι.
Πύργος ἔγωγ' ἰσχύος ἄπιασι, καταφύγιόν τε*
7. *τοῖς γε καταφεύγουσι λόθῳ πέφκα· Δαβὶδ εἶπεν·
ἀρῶγῆν, ἴασιν κἀίδιον ὀπάζω ῥῶσιν,*
8. *ἐνδροσύνην δωροῦμ' ἄπασιν θ' ἅμα καὶ χάριν. Ὡσπερ
ἀρῶγῆτον τελέθουσα Λόγον κ' ἑλέους ἅμα μήτηρ,*
9. *προῦσταμαι μοῖο τόκῳ, ὅς ἔκητί γε μοῖο φίλῆσεν,
οὗς ἐφίλησα Χίους ἄγαν, ἐψιμέδων παντάναξ*
10. *ἴλεος ἄρ' ἐλεοῦσι πέφκα, πάνν δὲ φιλήσας
σώματα ῥώννυσιν, ἀλλὰ κἀφ' Ἄδου ψυχὰς ἐγείρει.*

Γ. 11. *Ἔτερον ἡρωελεγείον· τετράστιχα, εὐχεγνώμιον ἐκ προσώπου τοῦ ποιητοῦ.*

12. *Κατανυγείς δ', Ἄπολον, Πελοποννήσιος ἔειπε,*

- μνήμης οὐ σιγῆς ἄξια τάδε πέλει,
 13. εὐδροσύνης τε κάλεκτορῆς ἔργματά περ ὄντα,
 εὐχεα τῆς Μαρίης ἐκ σέλαος δ' ἀγλαά,
 14. εὐαγὲς ἐκ Τριάδος βασιλῆιον εὐχος ἐχοῦσης,
 ἣτις ἀπημοσύνην ἤλυθ' ὀπάζουσα,
 15. ὄφρα κε θωρήξῃ περιώσιά θ' οὐς ἐφίλησε
 φρόνητον χριστοφόρων, εὐσεβέας τε Χίους.
 16. Ἄλλ' ἄγεθ' ὄσπερ ἐγὼν θ' ἅμ' ἅπαντες ἄρ' ἐψόσε χεῖρας,
 πλείστην ὀτραλέως ἄρατε λισσόμενοι
 17. ὣς, 'Θεῶ', σύστημι' εὐσεβέων, 'κλῦθι', φάσκοντες,
 'ἡμῶν λισσομένων, δέσποτα παμμεδέον'.
 18. Ἦδέ γε πῆξαντές τ' ἀναθῶμεν ἀρίστην δέλτον
 εἰς αἴδιον ἀλεκτορῆς κ' εὐδροσύνης
 19. ἰκέσιον Μαρίης γέρας, ἕμνον ἅμα τε καὶ μνήμην,
 ἣ προσάγω σῆμα δουλικὸν ὀτραλέως.
- Δ.** 20. Ἔτερον ἥρωικὸν τῆς οἰκοδομῆς ὑπόμνημα. Τοῦ αὐτοῦ.
 ⚡ΖΦΡΗΛΗΝΣ⚡
 21. Κῦρ Λιονσίοιο Χίου θ' ἱεραρχοῦντος μὲν
 Ἰσαΐας δ' ὁ θύτης τε μου<ῆν> ἀνεκαίρισε τήνδε
 22. ἀπὸ Τίνου τελέθων, Ἰβέρων δὲ προηγόμενός τε,
 καὶ κατεκάλλυνε πᾶσαν ἰδίασί τε δαπάναις: —
- Ε.** 23. Ἔτερον ἱαμβικόν, δίστιχα, ὡς ἐκ προσώπου τῶν προσερχομένων. Π'ΗΜΝΘΗ' Λ.:. ⚡ΑΨΝΗ Ἀπριλίον ιε'⚡
 24. Κἄμμες, κερὴν, δοῦλοι πέλλομεν σέο,
 σὴν δ' εὐσπλαγγίην ὧδε λίσσασθ' ἵκομεν.
 25. Πληγῆς καὶ γὰρ δεινοῖσι δὴ ἀμπλακίης
 τὸ θεῖον ἄμμας δὴν δαμᾶ ἀνιλέως
 26. λιμοῖς τ' ἀνομβρίας τε καὶ σεισμοῖς ἄμα,
 ἄλλοισί τε πλείστοισι θανεῖν αἰτίοις.
 27. Ἄλλὰ λιταῖς σαῖς, γλυκυστάτη Μαρίη,
 ἕλειον ἡμῶν σὸν δ' ἀπέργασον γόνον'

28. μέγιστα καὶ γὰρ παρ' ἐκείνω ἔστι σοί,
 ἰσχὺς τε καὶ δύνამεις τε μήτηρ ὡς ἔο · / ·

Παρατηρήσεις

Β. 5β ἔξ. Ἡ ἐρμηνεία εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο προσκρούει εἰς τὴν μὴ ἐπιτευχθεῖσαν ἱκανοποιητικὴν ἀνάγνωσιν ἐν τέλει τοῦ στ. 6α, ὃν ὁ Eitrem ἀναγινώσκει *τριχώμενοι δ' ὄλεθρον πανόλης τε πεγοι. τε δρᾶσαι* διερωτώμενος ἂν τὸ *ὄλεθρον* εἶναι αἷτ. τοῦ περιεχομένου εἰς τὸ *τρηχόμενοι*, ὅπερ φαίνεται πολὺ πιθανόν. Δυσκολίαν παρέχει κατὰ πρῶτον λόγον τὸ *πανόλης*, τὸ ὁποῖον ὁ Eitrem ὡς *πανόλης (νόσος)* ἐκλαμβάνει. Ὡς πρὸς τὸ *πεγοι. τε*, ὑποθέτω ὅτι μετὰ τὸ *ι* δύο γράμματα τὸ ἐν ὑποκάτω τοῦ ἄλλου διακρίνονται ἐν τῇ φωτογραφίᾳ, ποῖα ὅμως ταῦτα δὲν ἠμπορεῖ νὰ λεχθῆ μετὰ βεβαίωτητος. Τοῦ ὑπερκειμένου τὰ σωζόμενα ἔχνη υποβάλλουν μᾶλλον Ο ἢ Θ, τὸ ὑποκάτω τούτου εὐρισκόμενον θὰ ἠδύνατο ν' ἀναγνωσθῆ Α. Ἐξ ἄλλου τὸ τρίτον γράμμα, τὸ ὁποῖον ὁ Eitrem Γ ἀναγινώσκει, ἴσως εἶναι Π, τοῦ δεξιοῦ σκέλους τοῦ ὁποῖου μέρος μόνον ἔχει χαραχθῆ (Γ). Δυσχέρεϊαν διὰ τὴν ἀνάγνωσιν ταύτην παρέχει ὅμως ἡ ἔλλειψις τῆς μεταξὺ τῶν δύο σκελῶν τοῦ Π συνήθως ὑπαρχούσης διακοσμητικῆς ἐξοχῆς. Ὅπωςδήποτε ἡ ἀνάγνωσις *πεποιθάτε*, ἣτις παλαιογραφικῶς δύναται νὰ δικαιολογηθῆ, δὲν ἱκανοποιεῖ, ἐκτὸς ἂν ὁ τύπος οὗτος ἐκληφθῆ ὡς προστακτικὴ (ὅπως τὸ *δράμετε* τοῦ στ. 5α) συναπτομένη πρὸς τὸ *εἰκόμ μοιο* τοῦ στ. 5β. Ἄλλ' αἱ δυσκολίαι πρὸς ἐρμηνείαν τοῦ ὄλου ἐξακολουθοῦν πάντοτε νὰ ὑπάρχουν.

6β ἔξ. Ὁ Eitrem παραβάλλει Ψαλμ. 30 (31), 3—4: *γενοῦ μοι εἰς Θεὸν ἔπερασπιστήν, καὶ εἰς οἶκον καταφυγῆς τοῦ σῶσαί με. ὅτι κραταίωμα μου καὶ καταφυγή μου εἶ σὺ, καὶ ἔνεκεν τοῦ ὀνόματός σου ὀδηγήσεις*

L=Lapis E=Eitrem

2α Χίοι, φίλοι, L 3α ἡμίτεραν, L 5α Ὡδε μοί L Χίοι. L πάροιχοι δράμετε φίλοι. L 5β μηγε E 6α τριχώμενοι L πεγοι. τε E πεποιθάτε? cf. adn 6β ἰσχύος, ἄπασιν, L 7α πόθω E 7β ἴασιν, κ' αἰτίδιον L ὀπάξ' ὠρώσιν E 8α ἄπασιν L ἀπάσιν E θαμά L ὄσπερ, L 8β τελέθουσ' ἀλόγον E λόγου, L 9α ὅς ἔκειτί γε L ὅς ἔκει τί γε E correxi 9β οὐς L 10α ἀρ' L φιλήσας, L 10β κ' ἀφ' L 12α καταννυγεῖς δ Ἄπολον, L καταννυγεῖς E 12β οὐς ἰγίης E ἄξια incertum ἀξ. . E 13α κ' ἀλεκτορῆς L 13β τῆς Μαριῆς L 15α θωρυξει L 15β φούτην L 16α Ο' Α' ΜΑ' ΠΑΝΤΕC L ὀμάμ πάντες E correxi χεῖρας, L 16β ἄρα τε E λισσόμενοι, L 17α ὡς Θεέ, L κλυθι φάσσκοντες L 18α δέλτον, L 18β εὐδροσύνης, L 19β ἡ προσάγωγος ἡμα E 21α μεν L 22β ἰδαίς τε E 23 ἀπριλλίου L cf. formam Ἀπρίλ-λις nunc apud Chios usitatam 24α κᾶμες κυρή L πέλλωμεν L 25α πληγῆς L δειναῖσι? ἀπλακίης, L 25β αμμιας δην L δαμᾶ L δ' ἄμᾶ E ἀνιλέως. L 26α σεισμοῖς αμα. L 26β θανεῖν αἰτιοῖς sine puncto L 28α μέγιστα L.

με καὶ διαθρέψεις με. Πβ. ἐπίσης αὐτόθι 60 (61), 4: *ὅτι ἐγεννήθης ἐλπίς μου, πύργος ἰσχύος ἀπὸ προσώπου ἐχθροῦ καὶ Σειράχ 31 (34), 19—20: οἱ ὀφθαλμοὶ κυρίου ἐπὶ τοὺς ἀγαπῶντας αὐτόν' ὑπερασπισμὸς δυναστείας καὶ στήριγμα ἰσχύος, σκέπη ἀπὸ καύσιωνος καὶ σκέπη ἀπὸ μεσημβρίας, φυλακὴ ἀπὸ προσκόμιματος καὶ βοήθεια ἀπὸ πτώματος, ἀνυψῶν ψυχὴν καὶ φωτίζον ὀφθαλμούς, ἴασιν διδοὺς ζωὴν καὶ εὐλογίαν.*

7α. Ὁ Eitrem παρατηρεῖ: «τὸ πόθω κάμνει ἐντύπωσιν, ἀντὶ πόθος ἢ ποθή, (ἀντικείμενον πόθου), κατὰ τὸ πειθῶ;» Ἐκλαμβάνει λοιπὸν τὸ πόθω ὡς ὀνομαστικὴν, κατηγορούμενον εἰς τὸ πέφυκα. Πρόκειται ὅμως περὶ δοτικῆς τὸ ὑπογεγραμμένον ὑπὸ τὸ ω ἐθεώρησεν ὁ Eitrem ὄξειαν εἰς τὸ ὑποκάτω χαραγμένον δεῦτερον α τοῦ ἀπάσιν (στ. 8α), ὅπερ ἀναγινώσκει ἀπάσιν. Πρέπει νὰ συνδέσωμεν τοῖς καταφεύγουσι πόθω, τ. ἔ. εἰς τοὺς καταφεύγοντας μὲ πόθον, μὲ ἀγάπην.

7β. ὁπάζ' ὠρῶσιν=denjenigen, die mich erblicken (Eitrem). Ἄλλ' ἢ δασεῖα κεῖται ἐπὶ τοῦ ρ, ἐπομένως ὁπάζω ῥῶσιν. Ρῶσις εἶναι ἤδη ἀπὸ τοῦ Θεοφράστου ἐν χρήσει.

8α ἔξ. Ἡ ἔρμηνεῖα τοῦ Eitrem: «ich bin die hilfreiche, ich bin die gnadenreiche-wie eine Stute dem Füllem, wie eine barmherzige Mutter den Kindern gegenüber!» εἶναι προφανῶς ἐσφαλμένη. Ν' ἀναγνώσωμεν ἀρῆϊστον τελέθουσ' ἀλόγον ἐν στ. 8β μᾶς ἀπαγορεύει τὸ κείμενον, τὸ ὁποῖον οὔτε ἀπόστροφον μετὰ τὸ σ οὔτε πνεῦμα ἐπὶ τοῦ α φέρει.

Γ. 12α ἔξ. Τὸ *καταννυγεις* τῆς ἐπιγραφῆς ἔρμηνεύει ὁ Eitrem οὐχὶ ὀρθῶς = *καταννυγεις* = *κατανύσσεις*, παραβάλλων τὸ μεταγενέστερον τύπον *καταννυγέω* ἀντὶ *κατανύσσω* (ἰδὲ *Σοφοκλῆν* ἐν λ.). Διερωτᾶται δ' ἔπειτα: «Ἀποκαλεῖ ἄρα γε ἑαυτὸν ὁ ποιητῆς (ἢ ὁ μουσὸληπτος μοναχὸς) Πελοποννήσιον καὶ εἶναι ὁ Ἀπόλλων ὁ θεὸς τῆς *μνημοσύνης* καὶ τῆς *ὑγείας* συνάμα, ἢ τί ἄλλο;». Ἐπειτ' ἀπὸ τὴν γενομένην ἀνωτέρω ἀποκατάστασιν τοῦ κειμένου νομίζω ὅτι οὐδεμία παρέχεται πλέον δυσκολία. Τὸ νόημα εἶναι: Καταννυγεις ἐκ τῶν λόγων τῆς θεομῆτορος ἀνεφώνησεν ὁ Πελοποννήσιος (ἀσφυλῶς ὁ ποιητής): «Ἀπολλων, οἱ λόγοι οὗτοι εἶναι ἀξιωμακίμωνται, δὲν πρέπει νὰ λησμονηθοῦν (σιγηθοῦν)». Ὁ ποιητῆς ἀρκεῖται νὰ δηλώσῃ εἰς τοὺς στίχους τοῦ μόνον τὴν καταγωγὴν του (ἢ τὸ ἐπώνυμόν του). Τὸ Ἄπολλον ἀποτελεῖ μίαν ἀξιοσημείωτον ἀναφώνησιν εἰς χριστιανικὸν κείμενον.

15β. Φρητῆρη χριστοφόρων εἶναι προφανῶς τὸ κοινὸν τῶν μοναχῶν.

17α. Ὁ Eitrem μεταφράζει: «Höre uns, Gott, hoher Herrscher der Welt, die wir jetzt beten, die Gemeinde aller Frommen». Ὑποθέτω ὅτι τὸ *σύστημ' εὐσεβέων* πρέπει νὰ συναφθῆ μετὰ τοῦ *ὡς ἐν ἀρχῇ* τοῦ στίχου, ἀμφοτέρω δὲ μὲ τὸ *λίσσόμενοι* τοῦ στ. 16β. Ἐπομένως *λίσσόμενοι ὡς σύστημ' εὐσεβέων, φάσκοντες* «Θεέ, κλῦθι κτλ.». Ὡς πρὸς τὸ *σύ-*

στημ' εὐσεβέων πβ. τὸ παρ' Ὀριγένει I 941 σύστημα τῶν Χριστιανῶν (ιδεὲ Σοφοκλῆν ἐν λ. σύστημα).

19β. Εἰς τοῦτο παρατηρεῖ ὁ Eitrem: «ἡ προσάγουσα ἡμα δουλικὸν ὀτραλέως, παρ' Ὀμήρῳ, μόνον δούλιον ἡμαρ», συσχετίζει δὲ τὸν στίχον πρὸς τὸ ἐν 14β ἥτις ἀπημοσύνην ἤλυθ' ὀπάζουσα ἐκλαμβάνων ταῦτα ὡς ὑπαιγιμὸν πολεμικῶν ταραχῶν. Ἡ τοιαύτη ἐρμηγεία ὅμως δὲν δύναται οὐδαμοῦ νὰ στηριχθῆι δεδομένου ὅτι ἐν τῇ ἐπιγραφῇ φέρεται καθαρὰ ἡ προσάγω σῆμα δουλικόν. Σῆμα δουλικὸν ὀνομάζει πιθανῶς τοὺς στίχους τοῦ ὁ ποιητῆς πβ. στ. 24a: *καῖμες δοῦλοι πέλλομεν σέο*.

E. 25β. Ὁ Eitrem ἀναγινώσκει δ' ἀμά. Τὸ ἀμάω χρησιμοποιεῖται, ὡς γνωστόν, καὶ μεταφορικῶς, ὅπως παρ' Ἀπολλ. Ῥοδ. Γ' 1187, 1382 κτλ. (πβ. Liddell-Scott-Jones ἐν λ.), καὶ ἡ χρῆσις τοῦ ἐδῶ θὰ ἦτο πράγματι πολὺ ἐπιτυχίς. Ἐν τούτοις προτιμῶ τὴν ἀνάγνωσιν *δαμᾶ*, διότι ἐν τῇ ἐπιγραφῇ δὲν ὑπάρχει οὔτε ἀπόστροφος οὔτε πνεῦμα μεταξὺ τοῦ δ καὶ τοῦ α.

ΣΤ. Γ. ΚΑΨΩΜΕΝΟΣ